

FILOZÓFIATÖRTÉNET ÉS KORTÁRS FILOZÓFIA: PLATÓN

5. TÉMA: Platón és Szókratész

Dr. habil. Mogoródi Emese

4. Lecke

Szókratész hatása

Platónra

10 – 15
PERC

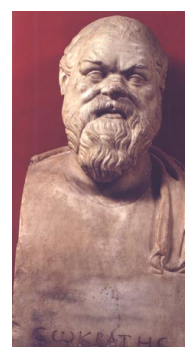
Szókratész meghatározó módon hatott Platónra mind filozófiai tanításaival, mind személyiségével, mind pedig különösen halálával, és a per során, valamint a börtönben, majd kivégzésekor tanúsított magatartásával. Ez a hatás az alábbiakkal foglалható össze.

Szókratész filozófiája, élete és halála

1. érdeklődése az etika és a társadalom iránt

(a preszókratikus filozófiával szemben, mely alapvetően természetfilozófiai irányultságú volt):

„Nekem bizony egyáltalán nincs időm ilyesmire [ti. a természet tanulmányozására], s ennek oka, barátom, a következő: még nem sikerült – a delphoi felirat értelmében – »megismerni önmagamat«. **S bizony nevetségesnek találom, hogy az ember idegen dolgokkal foglalkozzon, miközben még önmagát sem ismeri.** Ezért aztán hagyom a csudába az ilyesmit, és elhiszem, amit a hagyomány tart róluk, s amint említettem, nem ezeket, hanem önmagamat vizsgálom: hogy valami szörnyeteg vagyok-e, aki Tüphónnál is bonyolultabb és jobban okádja a tüzet, vagy pedig szelídebb és egyszerűbb lény, aki természeténél fogva valami isteni és mértékletes osztályrészhez jutott” (*Phaidrosz* 230a Ford. Simon Attila).

2.) filozófiai, erkölcsi elköteleződése (a szofistákkal szembeállítva)

- Delphoi valláserkölcsi üzenete: „ismerd meg tenmagadat”, „semmit se túlságosan”;
- az erényre vonatkozó felfogása: „jobb igazságtalanságot elszenvedni, mint elkövetni”, „kooperatív értékek”;
- a *racionalis* erkölcsi diszkusszió melletti elkötelezettsége, az *igazság* keresése – („az erény tudás”, „senki sem vétkezik készakarva”)

3.) filozófiai módszerei (dialógus, *elenkhosz*, bábáskodás, stb.)

- a szofista **retorikával** („demagógia”) szemben:

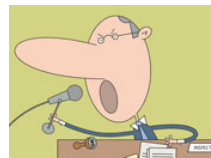
„Hanem én, egymagamban nem tágitok; mert nem győzől meg, hanem **csakán sok hamis tanúval szeretnél vagyonomból és igazamból kitúrn**. Én viszont addig, míg téged magad tanúnak nem állíthatlak arra, amit mondok, éppen nem gondolom, hogy valami fontosat tettem kérdésünk tisztázására.” (Gorgiasz 472b. Ford. Horváth Judit.)

ad hominem
érvelés

„Mert persze ha ugyanerről a dologról valamelyik népszónokkal (*démagógosz*) beszélgettünk volna, Periklészszel vagy akárki mással, aki csak ért a szónokláshoz, tőlük is csak ugyanezt hallhattuk volna. **Csak épp ha kérdezni akarnánk tőlük még valamit, szónokaink – akár a könyvek – képtelenek lennének válaszolgatni**, vagy a maguk kérdéseit feltenni. Olyanok ők, mint a réztányér, melyet ha megkongatunk, addig zúg, míg meg nem fogja valaki – hiába kérdeznénk rá valami apróságra az elhangzottak közül, a szónokok a legegyszerűbb kérdésre is **hosszas szónoklatot tartanak**” (Prótagorasz 329a. Ford. Bárány István).

monológ,
előadás

„Egész kis csapat követte őket és hallgat beszélgetésüket, többségüket nem ismertem ilyeneket minden városban, ahol csak megfordul, felszed *Prótagorasz*, *Orpheuszként* **megbűvöli őket a hangjával**, ők pedig elvarázsolva többé nem tágitanak e hang mellől” (Prótagorasz 315a-b. Ford. Bárány István).

érzelmi
manipuláció

„És nem az-e az egyik fontos óvatossági rendszabály, hogy ne fiatalon kóstoljanak ebbe [a dialektikába] bele? Hiszen ... a sihederek, amikor először ízlelik meg, játékszerként énekel vele, folyton ellenvetések (antilogia) megfogalmazására használják, a cáfolatot kidolgozó dialektikust majmolva cáfolnak meg másokat, kölyökkutyák módjára élvezve, hogy állandóan ráncigálhatják és érveikkel zaklathatják, akit csak érnek. ... Amikor aztán sok embert megcáfoltak, és őket is sokan megcáfolták, viharesebesen eljutnak odáig, hogy már nem adnak hitelt semminek, amiben korábban hittek. Ennek következtében aztán nemcsak ők maguk, hanem a filozófia egésze is hitelét veszti az emberek szemében” (Az állam 539a-c. Ford. Steiger Kornél).

erisztika,
antilogia:
versengő
vitatkozás

A szókratészi filozófiai dialógus, illetve *elenkhosz* (a szofisták filozófálási módszereivel szemben)

- 1.) az igazság felfedezésére törekszik, nem a beszélgetőpartner feletti győzelemre;
- 2.) nem elsősorban konceptuális ellentmondások kimutatására törekszik, hanem személyek intellektuális és morális integritásának feltárására;
- 3.) nem elégszik meg a hamis elméletek cáfolatával, hanem konstruktív állítások megfogalmazására és pozitív tudásra törekszik.

4.) Szókratész pere és halála

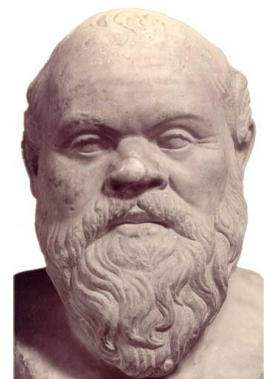
Platón következtetései:

- a politika korrupszája miatt a politikai pálya és a közvetlen politizálás lehetetlen Athénban;
- a demokrácia kritikus szemlélete (Szókratészt egy demokratikus rezsim ítélte el).

Jacques Louis David: Szókratész halála (1787)

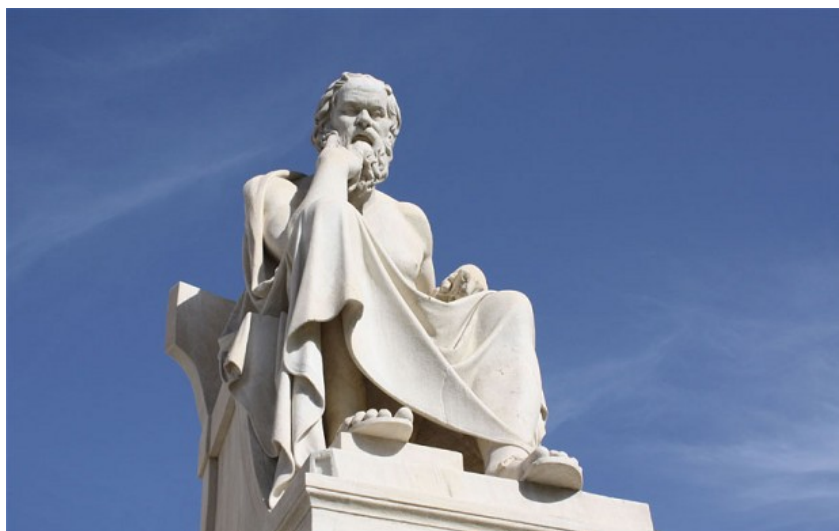
„Mert tudjátok meg, athéni férfiak, hogy ha én valaha is megkíséreltem volna közéleti pályára lépni, már régen halál fia volnék, és nem használhattam volna semmit sem nektek, sem magamnak. Ne nehezteljete rám, ha kimondom az igazat: lehetetlen, hogy bárki ember fia életben maradjon, aki akár veletek, akár bármelyik más néphatósággal szembeszegülve, törvényes keretek között próbálkozik megakadályozni azt a sok igazságtalanságot és törvényteleniséget, ami a városban zajlik. Úgyhogy annak, aki valóban az igazságosságért akar küzdeni, ha csak egy kis ideig is életben kíván maradni, szükségképpen magánemberi minőségben kell tevékenykednie, és nem szabad a közélet porondjára lépnie” (Szókratész védőbeszéde 31e-32a. Ford. Mogyoródi Emese).

Platón így reflektál Szókratész történetére:

„A sors különös játéka volt azonban ekkor, hogy barátunkat, az említett Szókratészt [akiről nem restellem hangoztatni, hogy a legigazságosabb ember volt a kortársai között, az uralmon lévők közül egyesek a törvény elé hurcolták. A leggyalázatosabb vádat emelték ellene, ami, ha valakire, akkor Szókratészre illik a legkevésbé: istentelenséggel vádolva állították törvény elé, és a bírák el is ítélték, majd pedig ki is végeztették azt a férfiút, aki annak idején, amikor maguk a vádlók a száműzetés keserű kenyerét ették, nem volt hajlandó a száműzöttek egyik barátja elleni gyalázatos eljárásban részt venni. Ilyen tapasztalatokat kellett tehát a közállapotokról és az államügyeket intéző férfiakról szereznem. S amint egyre érettebb korba jutva mind jobban bepillantottam a törvények és az erkölcsök természetébe, egyre kétségesebbnek látszott előttem, vajon valóban helyes-e az a szándékom, hogy a politikai ügyek vezetésébe belekapcsolódjam? Egyrészt ugyanis – gondoltam magamban – az ilyen tervet jó barátok és megbízható munkatársak nélkül meg sem lehet valósítani. Márpedig ilyeneket még ismerőseim között sem lett volna könnyű találni, hiszen államunk élete már nem atyáink erkölcsének és szokásainak formái között folyt; [...] Másrészt az írott törvények és az erkölcsök romlása is oly hihetetlen méreteket öltött, hogy én, akit minden vágyam a közügyekben való részvétel felé hajtott, mindezt végigélve végül is beleszédültem a céltalan kavargás látványába. S noha sohasem mondtam le annak vizsgálatáról, mi módon fordulhatnak egyszer mindezek a dolgok – elsősorban természetesen az állam ügye – helyesebb irányba, tevékeny közreműködésemre nézve mindig csak a kedvező pillanatra vártam. Végül is be kellett látnom, hogy a mostani államokat, még hozzá valamennyit, gyalázatosan kormányozzák. [...] Így nem maradt más hátra, mint hogy az igazi filozófiát dicsőítve kijelentsem, hogy csakis belőle kiindulva lehet felismerni, mi is hát az igazságosság mind a magán-, mind pedig az államélet szempontjából. Az emberi nem – vontam le következtetésemet – mindaddig nem fog kikerülni nyomorúságából, amíg a helyesen és igazán filozófálók nemzetsége nem kerül uralomra, vagy amíg az államok vezetői valaminő isteni rendelés kegyelméből rá nem szánják magukat az igazi filozófiával való foglalkozásra” (Hetedik levél 325b-326b. Ford. Faragó László.).

Platón életműve sokak szerint nem is más, mint tisztelgés Szókratész élete és műve előtt, mely mindvégig inspirálta Platón gondolatait és törekvéseit.

További olvasmányok:

A. E. Taylor: *Platón*. Osiris könyvtár. Budapest, 1997, 9-43.

Ellenőrző kérdések:

1. Szókratész filozófiájának, életének és halálának milyen aspektusai, illetve tényei határozták meg Platón filozófiáját, és hogyan?
2. Szókratész filozófiai módszereinek mely aspektusait állítja szembe Platón a szofisták módszereivel?
3. Milyen fontos következtetést von le Platón Szókratész elítéléséből és a korabeli erkölcsök romlásából?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Vajon milyen szerepet játszhatott Szókratész halála abban, hogy Platón megalapította az Akadémiát?

Érdekesség:

Szókratész életéből és peréből számos opera, dráma, film készült. Közülük két figyelemre méltó alkotás:

Roberto Rossellini filmalkotása (1971) (magyarul):
https://www.youtube.com/watch?v=qx_E4k54oH4

Jerzy Zawieyski zenés drámája (angolul, angol felirattal):
<https://www.youtube.com/watch?v=lr9ETZnPZJk>